

## Σ Κ Ε Ψ Ε Ι Σ

# ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΜΟΡΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ

Τοῦ κ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΑΛ. ΒΟΥΤΥΡΑ

Τὴν 12ην καὶ 19ην Μαρτίου 1970 ὀργανώθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἀκαδημαϊκὸν ἔτος, τὸ Ἀνώτερον Φροντιστήριον-Σεμινάριον Κοινωνικῆς Πολιτικῆς καὶ Ἐργατικοῦ Δικαίου εἰς τὸ Γ' ἔτος τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς, παρουσία τοῦ Κοσμητοροῦ τῆς Σχολῆς καθηγητοῦ κ. Δ. Παπαδημητρίου, ὡς καὶ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἔδρας κ. Γρ. Κασσιμάτη, ἀκαδημαϊκοῦ, οὗτινες καὶ ὠμίλησαν κατ' αὐτό.

Θέμα τοῦ Σεμιναρίου ἦτο ἡ σύγχρονος μορφή τῆς ἐπιχειρήσεως. Κατωτέρω ἐπιχειρεῖται ἡ συναγωγή ὀρισμένων συμπερασμάτων ἐκ τῆς συζητήσεως καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα θέτει ἡ ἐπιχειρήσις εἰς τὴν ἐποχὴν μας.

Ζῶμεν σήμερον εἰς μίαν μεταβληθεῖσαν καὶ διαρκῶς μεταβαλλομένην κοινωνίαν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶναι κατὰ τὸν René Savatier (!) ἀνευ προηγουμένου. Περιλαμβάνει δλόκληρον τὸ πλαίσιον τῆς ζωῆς· καὶ εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ ἀφίνη ἀδιαφόρους τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας καὶ ἰδιαίτερα τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον διέπει τὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ τὸν χαλινὸν τῶν κοινωνικῶν μεταβολῶν. Διότι ἀνά πάσαν στιγμὴν καλεῖται νὰ κατασκευάσῃ νέα σχήματα θεσμικῶν κανόνων.

Ἐνας νέος θεσμός, ὁ ὁποῖος προβάλλει εἰς τὴν ἐποχὴν μας, εἶναι ὁ θεσμὸς τῆς ἐπιχειρήσεως.

Πράγματι, ἡ σύγχρονος ἔννοια τῆς ἐπιχειρήσεως ἔχει καταστῆ στόχος ἐρεῦνης ὄχι μόνον τῶν οἰκονομολόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν νομικῶν, τῶν κοινωνιολόγων, τῶν ψυχολόγων. Διότι ἀποτελεῖ ἕν συγκεκριμένον πλαίσιον εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται σύμπλεγμα σχέσεων ἐνδιαφέρον πλείστους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ.

Ἡ Νομικὴ Ἐπιστήμη ἠγγόνησεν ἐπὶ μακρὸν τὸν θεσμὸν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἰδίᾳ ἡ ἐπιστήμη τοῦ Ἐργατικοῦ Δικαίου. Καὶ ὁμως ἡ ἐπιχειρήσις ἀποτελεῖ τὸ πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσονται αἱ ἐργασιακαὶ σχέσεις. Ἡ σύμβασις ἐργασίας, ὡς θεμέλιον τοῦ ἀτομικοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, δὲν προϋπέθετε τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ πλέγμα ἐργοδότης-μισθωτὸς-σύμβασις ἐργασίας ἐνετάσ-

1) Vision de la mutation à travers les institutions juridiques, εἰς τὴν ἔκδοσιν: L'homme dans la société en mutation, 1969, σελ. 67 ἐπ.

σετο «κατὰ συμβιβασμὸν» (1) εἰς τὸ ἀστικὸν δίκαιον. Ἐπιχειρήσεις-συνδικαλισμὸς-συλλογικὴ σύμβασις ἐργασίας, ἡ μεταβολὴ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς μας εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀνατροπὴν τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Ἡ νέα μορφή τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, χαρακτηριζομένη ἀπὸ τὴν οἰκονομίαν τῶν μεγάλων μεγεθῶν (2), δὴδηγεῖ πρὸς τὴν συνεχῆ μετατόπι-σιν πρὸς τὸ πλέγμα: ἐπιχειρήσεις-συνδικαλισμὸς-συλλογικὴ σύμβασις ἐργασίας, τὸ ὁποῖον περιορίζει τὰς δυνατότητας τοῦ ἀτόμου καὶ δὴδηγεῖ εἰς τὴν κολλεκτιβοποίη-σιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τὴν καθιέρωσιν τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου ὡς τρίτου αὐτοτελοῦς κλάδου τοῦ δικαίου, τοῦ ὁποῦ θμελίον ἀποτελεῖ ἡ ἐπιχειρήσις (3). Ἄλλωστε τὰ πράγματα ἔχουν προχωρήσει. Καθιεροῦται ἡ ἔννοια τῆς «σχέσεως» ἐργασίας, ἀνεξάρτητος τῆς συμβατικῆς θεμελιώσεως αὐτῆς, δημιουργουμένη ἐκ τῆς πραγματικῆς ἀπασχολήσεως τοῦ μισθωτοῦ ἐν τῇ ἐπιχειρήσει.

Ἡ ὄλη κατασκευὴ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς αὐτονομίου ὀργανισμοῦ, ἀπαρτίζε-ται ἐκ δύο στοιχείων: τοῦ οἰκονομικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐνώνει τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς ὑλικὰ μέσα καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, περιλαμβάνοντος τὸ ἀναγ-καίου διὰ τὴν θέσιν εἰς κίνησιν τὰ ὑλικὰ μέσα ἀνθρώπινον στοιχεῖον. Οὕτω προ-βάλλει σαφῶς τὸ ἀντικείμενον καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ γεννωμένου δικαίου τῆς ἐπιχειρή-σεως: τὰ ἐξισορροπήσῃ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον μὲ τὸν μηχανικὸν ἐξοπλισμὸν (4).

Προικισμένη δι' ἐνδὸς ἰσχυροῦ ἱεραρχικοῦ ὀπλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὁμοῦς τείνει εἰς τὴν ἐποχὴν μας νὰ ἀπαμβλυνθῇ διὰ τῆς δημιουργίας ὀργάνων συνεργασίας κε-φαλαίου καὶ ἐργασίας, ἡ ἐπιχειρήσις χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὀρισμένας σταθερὰς φαλαίου καὶ ἐργασίας, ἡ ἐπιχειρήσις χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὀρισμένας σταθερὰς γραμμὰς, αἱ ὁποῖαι ἠμποροῦν νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὴν ἀναζήτησιν διπλῆς ἰσορρο-πίας: ἐσωτερικῆς, κατ' ἀρχὴν, μεταξύ τῶν διαφόρων συμφερόντων τῶν ἀναπτυσ-σόμενων εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐξωτερικῆς, τέλος, μεταξύ τοῦ συμφερόντος τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τοῦ συμφερόντος τῶν πελατῶν τῆς (5).

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω βασίζεται καὶ ἡ γνωστὴ εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην θεώρησις τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς «κοινότητος». Πράγματι, τὰ συγκρουόμενα ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως συμφέροντα: τοῦ ἐπιχειρηματοῦ διὰ μεγάλα κέρδη, τοῦ κεφα-λαίου διὰ τὴν προστασίαν τοῦ κεφαλαίου τοῦ καθὼς καὶ διὰ μεγαλύτερον τόκον ἢ μέρισμα, τῶν διευθυντῶν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς περαιτέρω θὰ ἐκτεθῇ, τέλος τοῦ προσωπικοῦ διὰ μεγαλύτεραν συμμετοχὴν, θεμελιώνουν τὴν ἐπιχειρήσιν ὡς κοινότητα συμφερόντων (6). Εἰς τὴν κοινότητα αὐτὴν διακρίνομεν, ὅπως εἰς τὴν πολιτικὴν κοινότητα, τρεῖς λειτουργίας: τὴν νομοθετικὴν, ἐκδηλου-μένην διὰ τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν ἐκτελεστικὴν, ἀσκουμένην διὰ τοῦ

1) Γρηγ. Κασιμάτη: Κοινωνία, Δίκαιον, Πολιτικὴ, 1965, σελ. 35 ἐπ.

2) Ὅρα τὴν διατριβὴν μου: Ἡ σύμβασις ἐργασίας εἰς τὸ πλαίσιον τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς, 1970, σελ. 86.

3) Πρβλ. Γρηγ. Κασιμάτη: Μαθήματα Κοινωνικοῦ Δικαίου καὶ Κοινων. Πολιτικῆς, 1967, σελ. 253 ἐπ.

4) L' équipe et l' équipement, κατὰ λογοπαίγριον τοῦ R. Savatier, ἐνθ' ἀν.

5) Despax: L' entreprise et le droit, § 392, σελ. 414.

6) Πρβλ. Α. Καρακατσάνη: Ἡ ἔννομος τάξις τῆς ἐκμεταλλεύσεως, 1969, σελ. 40 ἐπ.

διευθυντικού δικαιώματος του ήγέτου αυτής και την δικαστικήν, συνισταμένην εις την πειθαρχικὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ (1). Ὁ μισθωτὸς διὰ τῆς προσλήψεώς του εἰσέρχεται εἰς τὴν κοινότητα τῆς ἐπιχειρήσεως, συνδεδεμένος μετ' αὐτῆς διὰ σχέσεως ἐργασίας. Βεβαίως, θάσιν τῶν ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἐργασιακῶν σχέσεων ἀποτελεῖ ἡ σύμβασις ἐργασίας (2). Ἀλλ' ὑφίστανται ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως καταστάσεις τὰς ὁποίας ἡ σύμβασις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογήσῃ, ὅπως ἡ πειθαρχικὴ ἐξουσία τοῦ ἐργοδότη ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς ἴσης μεταχειρίσεως τῶν μισθωτῶν (3). Οὕτως ἡ ἐπιχειρήσις δὲν ἀποτελεῖ ἄθροισμα ἀσυνδέτων ἐνοχικῶν σχέσεων. Ἡ σύμβασις ἐργασίας ἐντάσσει τὸ ἄτομον εἰς ἓν διευθυνόμενον σύνολον, ὑφισταμένη οὐσιαστικῶν ἐπηρεασμῶν ἐκ τοῦ συλλογικοῦ στοιχείου (4).

Ἀνάλογος ἐξέλιξις ἐσημειώθη καὶ εἰς τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον. Εἰς τὴν διαφιλονικουμένην ἔνοιαν αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ ἀντικειμενικοῦ συστήματος—δίκαιον τοῦ ἐμπορίου—καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ—δίκαιον τῶν ἐμπόρων—ἤλθε νὰ προστεθῇ νέα ἀντίληψις, θέτουσα ὡς θεμέλιον τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου τὴν ὀργανωμένην ἐμπορικὴν ἐπιχειρήσιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀμφίβολον ἂν θὰ πρέπει νὰ υἱοθετηθῇ ἡ θεωρία αὕτη, ἂν δηλονότι δύναται νὰ τεθῇ ἡ ἐμπορικὴ ἐπιχειρήσις ὡς θεμέλιον τοῦ κλάδου τούτου τοῦ δικαίου, ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ὄντως βαδίζει τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον (5).

Ἐξ ἄλλου, τὸ θέμα τῆς αὐτονομίας τῆς ἐπιχειρήσεως, τῆς διακρίσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐταιρείας καὶ τῶν ἐταίρων καὶ τῆς διαστάσεως αὐτῆς ἔναντι τοῦ ἀτομικοῦ ἐπιχειρηματίου ἀποτελοῦν ἀντικείμενον συζητήσεως (6). Πράγματι, κατὰ τοὺς συγχρόνους στοχαστὰς ἡ ἐταιρεία ἀσκεῖ τὴν ἐπιχειρήσιν, δὲν εἶναι αὕτη αὕτη ἢ ἐπιχειρήσις· ἐν φαινόμενον δὲ διαστάσεως μεταξὺ ἐπιχειρηματίου καὶ ἐπιχειρήσεως ἀνακύπτει εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην (7).

Οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς ἐπιχειρήσεως παραμένει ἀνοικτόν. Ἡ «ἀνοδος» τῆς ἐπιχειρήσεως εἰς πλήρη νομικὴν προσωπικότητα, ἐρωτᾷ ὁ Despax, θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀνοδὸν τῆς εἰς τὰς τάξεις τῶν ὑποκειμένων τοῦ Δικαίου; Εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ ἀπαντήσουν τὰ γεγονότα καὶ ὅχι οἱ νομικοὶ (8). Ὁ δὲ Savatier ἀνησυχεῖ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς συγχρόνου ἐπιχειρήσεως: «Ἡ ἄν-

1) Ὁρα Σ. Βουτυρᾶ: Στοιχεῖα Ἐργατικοῦ Δικαίου (παραδόσεις Γρ. Κασιμάτη), 1967-68, σελ. 53.

2) Η. Dubreuil: Le véritable «intéressement» des travailleurs à la vie de l'entreprise, 1959, σελ. 19.

3) Πρβλ. Καρακατσάνη, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 57 ἐπ.

4) Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 113.

5) Ὁρα Ἀλ. Τσιριντάνη: Στοιχεῖα Ἐμπορικοῦ Δικαίου, Α', § 12, σελ. 38-39. Πρβλ. Θ. Μητρούλη: Ἡ ἔνοια τῆς ἐπιχειρήσεως ἐν τῷ Ἐμπορικῷ Δικαίῳ, εἰς Ἐπιθεώρ. Ἐμπορ. Δικαίου, Β', σελ. 121, ἐπ.

6) Ἀ. Λουκοπούλου: Στοιχεῖα Ἐμπορικοῦ Δικαίου, Α', 1967, σελ. 161 ἐπ.

7) Despax, ἐνθ' ἄνωτ. § 392.

8) Despax, § 392 bis, σελ. 415. Πρβλ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 163.

θρωπίνην συμβατικήν ἐλευθερίαν», γράφει, «θὰ πνιγῆ ὑπὸ τὴν ἐπιχειρήσιν» (1).

Ἐπεσημάναμεν ἀνωτέρω ἐλάχιστα ἐκ τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὸ Δίκαιον ἢ σύγχρονος ἐπιχειρήσεως. Ἡ παρούσα μελέτη δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἀναπτύξῃ ταῦτα. Εἶναι δὲ πολλά: Ἡ μελέτη τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς οἰκονομικοῦ κυττάρου, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνικῆς κυψέλης, τὸ πρόβλημα τῆς αὐτονομίας αὐτῆς, τὰ ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως συγκρούμενα συμφέροντα, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ διοίκησις τῆς, αἱ ἀναπτυσσόμεναι εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς συλλογικαὶ καὶ ἀνθρώπιναι σχέσεις, ἡ ἔννομος τάξις τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ αἱ ἐξουσίαι τοῦ ἐργοδότη, τὰ προβλήματα τῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον, ὡς τὸ τῆς εὐθύνης τοῦ ἐπιχειρηματίου, τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἐπιχειρήσεως κ.λ.π.

Σκοπὸς τῆς παρούσης εἶναι νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ σύγχρονος ἐξέλιξις τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἡ μορφή τὴν ὁποῖαν λαμβάνει εἰς τὴν ἐποχὴν μας. Θὰ προσπαθήσωμεν, ὅθεν, νὰ δώσωμεν ὠρισμένας σκέψεις στοχαστῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἀφ' ὧν εἰς τὰ προηγμένα κράτη διὰ νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὰς ἀλλαγὰς αἰτινες θὰ ἐπέλθουν εἰς τὸν τομέα τοῦτον καὶ εἰς τὴν χώραν μας.

\*  
\* \*

Ὁ J. K. Galbraith εἰς τὸ πολύκροτον βιβλίον του «Τὸ νέον βιομηχανικὸν κράτος» λέγει ὅτι ἡ σύγχρονος μορφή τῆς οἰκονομίας εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν ὀλίγων μεγίστων ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι μετετόπισαν τὸ κέντρον βάρους τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν ἐπιχειρηματίαν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Τὸ ὅτι ὑπάρχουν παραλλήλως καὶ μικραὶ ἐπιχειρήσεις δὲν μεταβάλλει τὴν εἰκόνα. Εἰς τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις περιορίζεται λόγῳ τῆς τεχνολογικῆς προόδου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν καὶ αὐξάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν στελεχῶν καὶ ὑπαλλήλων. Συνέπεια τούτου εἶναι ἡ ἐπιδίωξις τῆς ταχυτέρας ἀναπτύξεως τῆς ἐπιχειρήσεως, διότι ἡ ἀνάπτυξις θὰ προσδώσῃ μεγαλύτερον κύρος εἰς τὰ στελέχη, ἔστω καὶ ἐπὶ θυσιᾷ τοῦ μείζονος κέρδους, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπελάμβανον οἱ μέτοχοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Αὐξάνεται τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον διατίθεται, λόγῳ ἐπιδιώξεως μεγαλύτερας παραγωγῆς ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερου χρόνου παραγωγικῆς διαδικασίας, ἡ ὁποῖα προϋποθέτει σοβαρωτέρας ἐπενδύσεις.

Ὁ βιομηχανικὸς προγραμματισμὸς εἶναι στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὰ μεγάλα μεγέθη, διότι ἡ μεγάλη Ἐταιρεία ἔχει τὰ μέσα νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ἀγορᾶς. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὰς συγχρόνους ἐπιχειρήσεις κυριαρχεῖ ὁ συναγωνισμὸς τῆς προβολῆς τοῦ προϊόντος—ἀντὶ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν τιμῶν—διὰ τῆς διαφημίσεως καὶ τοῦ ἐπιτυχοῦς προγραμματισμοῦ τῆς παραγωγῆς.

Μὲ τὴν βιομηχανικὴν ἐπανάστασιν ἡ οἰκονομικὴ ἐξουσία μετεπήδησεν ἀπὸ τοὺς κατόχους τῆς γῆς εἰς τοὺς κατόχους προσφορᾶς κεφαλαίου. Σήμερον ἡ βιομηχανικὴ ἐξουσία μεταπηδᾷ ἀπὸ τοὺς κεφαλαιούχους εἰς τοὺς διαχειριζομένους τὸ κεφάλαιον. Καὶ εἶναι οὗτοι οἱ διευθύνοντες τὰς ἐπιχειρήσεις. Ἄλλωστε ὁ ἐπιχει-

1) Les métamorphoses économiques et sociales du droit privé d'aujourd'hui, σελ. 15.



ρηματίας είναι αδύνατον πλέον να ανταποκριθῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ἡ σύγχρονος τεχνολογία (1).

Κατὰ τὸν A. Berle (2) αἱ γραμμαὶ τῆς ἀμερικανικῆς οἰκονομικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ αἰῶνος μας εἶναι: α) ἡ τεραστία αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, β) ἡ μαζικὴ κολλεκτιβοποιήσις τῆς παραγωγικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἡ ἀνάλογος παρακμὴ τῆς ἐξουσίας ἀποφάσεων καὶ ἐλέγχου τῶν ἀτόμων, γ) ἡ ἀποσύνδεσις μεταξὺ κεφαλαίου καὶ διοικήσεως, δ) ἡ αὐξουσα πίεσις διὰ μίαν εὐρύτεραν διανομὴν τοῦ παθητικοῦ πλοῦτου καὶ ε) ἡ ἐπιθεθαίωσις τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας του κατανάλωσιν τῶν ἀγαθῶν.

Ἀντιθέτως ὁ Galbraith εἰς πρόσφατον ὁμιλίαν του εἰς ἓν Ζυρίχη συνέδριον κατήγγειλε τὴν κακομεταχείρισιν τῶν καταναλωτῶν ἐκ μέρους τῶν βιομηχανικῶν ὁμάδων. Ὁ καπιταλισμὸς, λέγει, δημιουργεῖ ἓν νέον προλεταριάτον εἰς τὸ ὅποιον ἐπιβάλλεται ἡ υποχρέωσις νὰ ἀποκτᾷ ὠρισμένα προϊόντα καὶ νὰ ζῆ κατὰ ὠρισμένον τρόπον.

Ὁ A. Berle ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τῆς τετάρτης δεκαετηρίδος τοῦ αἰῶνος μας ἔγραφεν (3) ὅτι ἡ μετατροπὴ τῶν δύο τρίτων περίπου τοῦ βιομηχανικοῦ πλοῦτου εἰς ἀγαθὰ τῶν μεγάλων μετοχικῶν ἐταιρειῶν, χρηματοδοτουμένων ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ἔχει ἐπιφέρει σημαντικὴν μεταβολὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν. Σήμερον ἡ ἐξέλιξις τοῦ χωρισμοῦ μεταξὺ ἰδιοκτησίας καὶ ἐλέγχου ὁδηγεῖ εἰς τὸν κολλεκτιβιστικὸν καπιταλισμὸν (4).

Κατὰ τὸν A. Touraine (5) ἡ «μεταβιομηχανικὴ κοινωνία» χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν τεχνοκρατίαν καὶ τὸν προγραμματισμὸν.

Ἐξετάζων ὁ Touraine τὴν ἐπιχειρήσιν ὡς ἐξουσίαν, θεσμὸν καὶ ὀργάνωσιν προβαίνει εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι εἰς αὐτὴν ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἀπλῶς ἐκτελεσταί. Δὲν ἤσκουν καμμίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν. Ὁ ρόλος των ἦτο καθαρῶς ἐπαγγελματικὸς καὶ δὲν ὑπῆρχον ἐσωτερικὰ κοινωνικὰ πρόβλήματα εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν.

Δεύτερος σταθμὸς ἀνοίγει μὲ τὴν ὀρθολογιστικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας. Παραλλήλως ὁ ρόλος τοῦ ἡγέτου τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς ὀργανωτοῦ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον μελέτης. Αἱ «ἀνθρώπιναι σχέσεις» ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἀνεπτύχθησαν μὲ τὴν μελέτην τῶν ψυχολογικῶν καὶ κοινωνικῶν προϋποθέσεων τῆς καλῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως.

1) Πρβλ. Phil. de Woot: La croissance de l'entreprise, σελ. 799.

2) Propriété, production et révolution εἰς L'entreprise et l'économie de XX siècle, 1966, σελ. 703 (La révolution économique institutionnelle).

3) Πρόλογος τοῦ βιβλίου τῶν Berle καὶ Means: The modern corporation and private property.

4) L'entreprise et son environnement, εἰς Économie appliquée, 1964, σελ. 223.

5) A. Touraine: La société post-industrielle, 1969.

Ἄλλὰ—παρατηρεῖται—οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοποθετοῦνται μᾶλλον ἐναντίον τῆς ἐπιχειρήσεως παρὰ ἐντὸς αὐτῆς. Ἡ ἐπιχείρησις πρέπει νὰ ὀργανωθῇ πρὸς χάραξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ὑπ' αὐτῆς σκοποῦ καὶ μόνου.

Ἐξ ἄλλου, οἱ Berle καὶ Means εἰς τὴν μελέτην των ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀμερικανικῶν corporations θεωροῦν τὴν ἐπιχείρησιν ὡς πολιτικὴν ἐνότητα (1). Τὸ σύνολον τῆς ὀργανώσεως ἐμφανίζεται ὑποτεταγμένον εἰς τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς ἀναπτύξεως. Τὸ πρότυπον τῆς ἀναπτύξεως βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ κέρδους.

Ὅσον θεωροῦμεν τὴν ἐπιχείρησιν ὡς κοινότητα, τόσοι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ θέτωμεν τὴν εἰς αὐτὴν ἀναπτυσσομένην ἐξουσίαν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἐλέγχου. Ὁ J. de Givry γράφει ὅτι διὰ τὸν ἐργαζόμενον ὁ προϊστάμενος ἔχει γίνεαι ἐν εἶδος συνταγματικῶν μονάρχου, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξουσία ὑποτάσσεται εἰς μίαν σειρὰν ἀνεγνωρισμένων ἀρχῶν.

Ὁ Touraine διερωτᾶται, ἐν συνεχείᾳ, ἀν τὰ σύγχρονα συστήματα τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρήσεων μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν μιᾶς «λαϊκῆς κεφαλαιοκρατίας». Τὰ νέα δικαιώματα τοῦ ἐργαζομένου τείνουν νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀξιοπρέπειάν του καὶ μίαν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν, ἐνῶ ἡ τεχνολογία τείνει νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐν ἀπλοῦν ἐξάρτημα.

Ἡ ἐπιχείρησις ἀποτελεῖ ἰδιωτικὸν θεσμόν ὁ ὁποῖος ἐκπληροῖ κοινωνικὴν λειτουργίαν. Ἰδιόρρυθμον ὀργανισμόν ὀργανούμενον ὀρθολογιστικῶς καὶ διοικητικῶς δι' ἰδιωτικῶν πολιτικῶν συστήματός. Ἡ μελέτη τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς θεσμοῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκανοποιηθῇ μόνον ἀπὸ τὴν εἰκόνα ἐνὸς κοινοῦ ἔργου, οὔτε ἀπὸ τὰς ἀναπτυσσομένας συγκρούσεις περὶ μιᾶς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ μελέτη τῶν «βιομηχανικῶν» σχέσεων (Industrial relations) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς δράσεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐξ ἄλλου ἐὰν ἡ ἐπιχείρησις δὲν ἀκολουθῇ παρὰ ἰδιωτικούς σκοπούς, τότε δὲν ἔχει καμμίαν κοινωνικὴν ἀποστολήν· ἐὰν, ἀντιθέτως, ἀκολουθῇ μόνον δημοσίους, δὲν εἶναι πλέον γνησία ἐπιχείρησις, ἀλλὰ ὑπηρεσία παραγωγῆς διὰ τὴν κοινωνίαν.

Δὲν εἶναι δυνατόν, ἐπομένως, νὰ διαχωρίσωμεν τὴν ὀρθολογικὴν ὀργάνωσιν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν. Ὁ μετασχηματισμὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἀναλύεται μὲ τὴν προδευτικὴν ἐμφάνισιν τῶν ὀργανωτικῶν καὶ θεσμικῶν παρεμβάσεων μεταξὺ τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος, ἐνῶ εἰς τὴν παλαιάν μορφήν τῆς ἐπιχειρήσεως αὐταὶ ἦσαν χωρισμένοι, ὡς ὁ κόσμος τοῦ κεφαλαίου, ἀφ' ἐνὸς καὶ ὁ κόσμος τῆς ἐργασίας, ἀφ' ἑτέρου. Ἐἴχομεν δηλαδὴ τὸ σχῆμα:

*Οἰκονομικὴ ἐξουσία*  
*Παραγωγικὴ ἐργασία*

Εἰς τὸ δεῦτερον στάδιον ἐμφανίζεται ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας. Ἡ οἰκονο-

1) Πρβλ. A. Jay : Machiavel et les princes de l'entreprise (Management and Machiavelli), 1968, σελ. 288: Ἡ ἐπιχείρησις εἶναι ἐξ ἴσου κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς θεσμός.

μική εξουσία ασκείται μέσω της οργάνωσης, ή οποία όμως έχει κάποιαν αυτονομίαν. Ούτως έχομεν :

Οικονομική εξουσία  
Ὀργάνωσις  
Παραγωγικὴ ἐργασία

Ὁ διευθύνων τὴν ἐπιχείρησιν δὲν εἶναι πλέον εἰς κεφαλαιοκράτης, ἀλλὰ ὁ «Manager» αὐτῆς. Εἰς τὸ τρίτον στάδιον ἡ οἰκονομικὴ ἐξουσία ἀπομακρύνεται ἔτι περισσότερον. Δὲν εἶναι μόνον ἡ συσσώρευσις τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ἰκανότης τῶν διευθυνόντων αἱ ὁποῖαι ὀρίζουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Εἶναι τὸ σύνολον τῶν δραστηριοτήτων καὶ αἱ νέαι μορφαὶ παραγωγῆς. Οἱ διευθύνοντες τὴν παραγωγὴν εἶναι τεχνοκράται. Οὔτως ἡ ἔννοια τῆς ἐπιχειρήσεως ἀντικαθίσταται μὲ τὴν τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος.

Ἄλλ' ἡ ἐπιχείρησις παραμένει κατὰ τὸν Touraine αὐτόνομον κέντρον ἀποφάσεων, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διαπραγματεύεται μὲ ὄλους τοὺς παράγοντας οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς τοὺς κόλπους της καὶ ζητοῦν νὰ παρεμβάλλωνται εἰς τὰς ἀποφάσεις της. Αὐτὸν τὸν ἐνδιάμεσον βαθμὸν ἀποκαλοῦμεν *θεσμικὸν ἐπιπέδον* τῆς ἐπιχειρήσεως. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν τάσεων, τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς αὐτονομίας τῶν συστημάτων ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν τύπον τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας.

Ὁ Fr. Bloch-Lainé εἰς τὸ πολυσυζητηθὲν βιβλίον του ἐπὶ τῆς ἀνάγκης μεταρρυθμίσεως τῆς ἐπιχειρήσεως (1) ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν ἄποψιν ὅτι εἰς τὰ περισσότερα πεδία τὰ γεγονότα προηγήθησαν τῶν ἰδεῶν (2) καὶ οὕτως οἱ θεσμοὶ ἦσαν καθυστερημένοι εἰς τὴν πρακτικὴν. Τοῦτο δὲ ὄχι μόνον εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἐξ ἴσου εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ αἰῶνος μας.

Ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις εἶναι κατὰ τὸν Bloch - Lainé μία ἰδιοκτησία ὑποκειμένη ὡς σύνολον εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας της. Ἡ δημοσία ἐπιχείρησις, ἐξ ἄλλου, ἀποτελεῖ μίαν διάσπασιν τῆς διοικήσεως. Καὶ αἱ δύο αὗται μορφαὶ ἐπιχειρήσεων τείνουσιν νὰ γίνουσι πολὺπλοκοὶ θεσμοὶ, κοινότητες αἱ ὁποῖαι συνδέουσιν δυνάμεις καὶ συμφέροντα.

Τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον, ὀργανώσαν τὴν συγκυριότητα τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τὸ Διοικητικὸν Δίκαιον, καταστήσαν ἐλαστικωτέρους τοὺς τρόπους λειτουργίας τῆς διοικήσεως, δὲν ἐπαρκοῦν πλέον, λέγει ὁ Bloch - Lainé, διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν συγχρόνων ἐπιχειρήσεων. Χρειαζέται μία «συνταγματικὴ» μεταρρυθμίσις εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις διὰ νὰ διαλύσῃ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἡ βιομηχανικὴ μας κοινωνία.

Ἡ βιομηχανία συγκεντρῶται συνεχῶς εἰς μεγάλας ἐνότητες παραγωγῆς, αἱ ὁποῖαι υπερβαίνουν τὰς δυνατότητας τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄλλὰ καὶ ἡ γεωργικὴ ἐκμετάλλευσις τείνει νὰ ξεπεράσῃ τὸ οἰκογενειακὸν στάδιον. Τέλος,

1) Pour une réforme de l'entreprise, 1963.

2) Πρβλ. E. Roche : L'ère des métamorphoses, σελ. 20 ἐπ.

αί δημόσιαι επιχειρήσεις δίδουν δλονέν και περισσότερον εις τὰς πρωτοβουλίας των τούς τύπους τών ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν.

Εἰς αὐτὴν τὴν θετικὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων ἡ θάσις τῆς μεταρρυθμίσεως συνίσταται εἰς τὸ νὰ συμφωνήσουν τὰ γεγονότα μὲ τὸ δίκαιον.

Ἀναλύοντες τὰς ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως δημιουργουμένης σχέσεις διαπιστοῦμεν ὅτι ἐμφανίζονται ὑπὸ τριπλῆν μορφήν: Μὲ τοὺς κεφαλαιούχους τῆς, μὲ τὸ προσωπικόν τῆς και μὲ τὸ κοινωνικὸν σύνολον.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἐπιχείρησις, ἂν δὲν ἀσκήται ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτας τῆς, ἀσκεῖται ἐπ' ὀνόματί των. Ἐχομεν συνεπῶς σύγχυσιν ἰδιοκτησίας και διευθύνσεως. Ἀντιθέτως εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν σημειοῦται δλονέν αὔξουσα διάκρισις ἰδιοκτησίας και διευθύνσεως.

Εἰς τὰς σχέσεις μὲ τὸ προσωπικὸν διαπιστοῦται ὅτι οἱ μισθωτοὶ δὲν ἴκανοποιοῦνται πλέον νὰ εἶναι ἀπλῶς οἱ φορεῖς τῆς ἐργασίας, ἀμειδόμενοι ὑπὸ ὄρους δικαίου. Ἐπιδιώκουν μεγαλυτέραν μερίδα συμμετοχῆς καθὼς και τὸ νὰ μετέχουν εἰς τὰς ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς δραστηριότητος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξέρχεται ἡ ὑπαρξίς των. Ἀλλὰ και οἱ φορεῖς τοῦ κεφαλαίου δέχονται πλέον τὴν ἀναγκαιότητα τῆς παροχῆς νέας θέσεως εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν ἐπιχειρήσεων (1). Εἰς τὸ πλαίσιον αὐτὸ τοποθετεῖται και ἡ πολιτικὴ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων (Human relations), ἡ ὁποία συνειδητοποιεῖ τὰ προβλήματα τὰ γεννώμενα ἐκ τῶν σχέσεων τῆς ἐπιχειρήσεως μὲ τὸ προσωπικόν τῆς. Ἀλλὰ, λέγει ὁ Bloch - Lainé, εἶναι ἀνεπαρκῆς, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσωμεν «συνείδησιν ἐπιχειρήσεως», χωρὶς νὰ θίξωμεν τὸ καταστατικὸν τῆς τελευταίας ταύτης. Ἐξ ἄλλου, προσθέτει, τὰ διάφορα συστήματα συμμετοχῆς δὲν φέρουν πλήρη λύσιν. Ἀποτελοῦν ἀπατηλὸν μετασχηματισμὸν τοῦ μισθωτοῦ εἰς μέτοχον, ἄνευ οὐσιαστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῆς ἐταιρείας.

Εἰς τὸ αὐτὸ πλαίσιον τοποθετεῖται και ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ διεκδικητικὴ ἐξουσία τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ προσωπικοῦ μειοῦται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἐργοδότης δὲν δίδει συνέχειαν εἰς τὰς διαμαρτυρίας των. Αἱ ἐπιτροπαὶ ἐπιχειρήσεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀνεμένοντο πολλά, ὑφίστανται κρίσιν ἐξ αἰτίας τῆς ἐργοδοτικῆς ἐχθρότητος και τῆς ἐλλείψεως οὐσιαστικῆς ἐξουσίας. Καὶ εἰς Γερμανίαν ἡ συνδιοίκησις ἔχει ἀμφίβολα ἀποτελέσματα, διότι δὲν ὑφίσταται πεδίον δι' ἓνα ἀληθῆ σύνδεσμον διοικήσεως μεταξὺ κεφαλαίου και ἐργασίας, παρὰ εἰς δευτερευούσας μόνον ἀρμοδιότητας.

Τέλος, μὲ τὸ κοινωνικὸν σύνολον, εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ὁποίου και ἀναπτύσσεται ἡ ἐπιχείρησις (2), εὐρίσκομεν τὰς ἰδίας ἀμφιβολίας. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῶν φιλελευθέρων, ἐνῶ καταδικάζεται ἀπὸ τοὺς σο-

1) Οἱ ἔξυπνοι συντηρητικοὶ οὐδέποτε ἐπαινοῦν τὸν ἀκίνητισμὸν, λέγει ὁ Bloch - Lainé (Une économie de l' inquietude: L' entreprise toujours en question, σελ. 177).

2) Ἡ βιομηχανικὴ ἐπιχείρησις δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀπομονωθῇ ἀπὸ τὴν κοινότητα. Ἡ ἀπομόνωσις δὲν ὀφελεῖ οὔτε τὴν μίαν οὔτε τὴν ἄλλην, λέγει ὁ W. J. Baumol (Entreprise et société, σελ. 221).



σιαλιστάς. Ἐξ ἄλλου, ἡ τεχνοκρατία δυνατόν νά ἔχη ἔναντι τοῦ συνόλου τήν αὐτήν ἔλλειψιν κατανοήσεως, ὅπως ἄλλοτε εἶχε τὸ κεφάλαιον.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Bloch - Lainé προβαίνει εἰς τὰς διαπιστώσεις ὅτι: α) ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία συμβαδίζουσιν. Δὲν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξῃ ἡ μία ἄνευ τῆς ἄλλης. Δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ ἐλευθερία, ὅταν οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι δούλοι. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποτελεῖ λύσιν τὸ νά θραύσῃ τις τήν οἰκονομικὴν δουλείαν μὲ τὸ νά ἐγκαθιδρύσῃ πολιτικὴν τοιαύτην.

Ἐξ ἄλλου, ὁ πλήρης χωρισμὸς τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τήν πολιτικὴν εἶναι ἀπατηλός. Ὅσοι τὸν ἐπικαλοῦνται, οἱ ὁπαδοὶ δηλαδὴ τῆς ἐλευθέρως ἐπιχειρήσεως, δὲν τὸν ἐφαρμόζουσιν εἰς τὴν πράξιν, ἐὰν ἡμποροῦν νά ἐπηρεάσουν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν πρὸς ὄφελός των. Ἀλλὰ εἶναι δυνατόν καὶ πρέπει νά ὑπάρχουν δύο ὄργανα: τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ οἰκονομικὸν ὄργανον. Τὸ πρῶτον εἶναι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ὁμοιογενές· τὸ ἕτερον, ἀντιθέτως, ἕτερογενές· εἶναι δυνατόν δηλαδὴ οἱ φορεῖς τοῦ νά ἔχουν διάφορον πρόελευσιν.

β) Ἡ ἐπιχειρήσεις εἶναι δυνατόν νά παραμείνῃ κέντρον αὐτονόμων ἀποφάσεων καὶ ἐντὸς προγραμματισμένης οἰκονομίας. Ἡ ἐπιχειρήσεις ἀκολουθεῖ ταυτοχρόνως προσωπικοὺς σκοποὺς καὶ σκοποὺς ἀφορῶντας εἰς τὸ κοινωνικὸν ἢ τὸ τοπικὸν σύνολον. Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι ὁ ἡγήτης τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι δυνατόν νά ἀποτελῇ τὸν μόνον κριτὴν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεών της.

γ) Ἡ ἐπιχειρήσεις εἶναι δυνατόν νά ὑποστῇ πολλοὺς ἐλέγχους, ἀναλόγους πρὸς τὰς δυνάμεις αἰτινες τὴν ἀποτελοῦν, χωρὶς ἐν τούτοις νά ἀπωλέσῃ τὴν ἐνότητα τῆς διεύθυνσώς της. Πράγματι: ἡμπορεῖ νά ἐργασθῇ συγχρόνως διὰ τὸ κεφάλαιόν της, διὰ τὸ προσωπικόν της καὶ διὰ τὰ κρατικὰ σχέδια, χωρὶς νά παύσῃ νά εἶναι ἐνιαία. Ἡ παλαιὰ ἀντίληψις ὅτι ἡ ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι ὑπόλογος παρὰ ἔναντι τοῦ κεφαλαίου της, ἔχει παρέλθει. Ἀλλὰ ἡ σπουδαιότης τῶν τριῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν δὲν εἶναι ὅμοια εἰς ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις, λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς βοήθειάς καὶ τῶν προνομίων. Διὰ νά τακτοποιηθῇ, θὰ πρέπει νά διακρίνωμεν τὴν διεύθυνσιν, ἡ ὁποία εἶναι μία, ἀπὸ τὸν ἔλεγχον, ὁ ὁποῖος δυνατόν νά εἶναι πολλαπλός.

Καὶ ὁ Bloch - Lainé καταλήγει εἰς τὸ ὅτι διὰ νά δώσωμεν εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν τὸν νέον καταστατικόν της χάρτην θὰ πρέπει: α) νά προσδιορισθῇ ἡ διοικήσις της, β) νά ἀναθεωρηθῇ τὸ καταστατικὸν τοῦ κεφαλαίου της, γ) νά ἀναγνωρισθῇ εἰς τὸ προσωπικὸν καὶ τὰ συνδικάτα τοῦ τὸ δικαίωμα νά λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπιχειρήσεως καθὼς καὶ ἡ ἐλευθερία νά τὰς ἀμφισβητήσῃ καὶ δ) νά προσφεύγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ τὰ εἰς τοὺς κόλπους της καὶ πέραξ αὐτῆς δημιουργούμενα συμφέροντα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ προβλήματος τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς συγχρόνου ἐπιχειρήσεως ἀπὸ τὸν Bloch - Lainé καταλήγει εἰς συγκεκριμέναις προτάσεις. Καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Σήμερον αὕτη δίδει λόγον ἐνώπιον ἐνὸς διοικητικοῦ συμβουλίου ἐκλεγομένου ἀπὸ τοὺς μετόχους (1). Ὁ

1) «Ἐκεῖ ὅπου νομιμοποιεῖται ἡ διεύθυνσις τῆς ἐπιχειρήσεως», λέγει ὁ R. Meignez (Pathologie sociale de l'entreprise, 1965, σελ. 175).

Bloch - Laine προτείνει όπως εις την θέσιν των διοικούντων την επιχείρησιν συσταθῆ ἔν εἶδος ἐκτελεστικοῦ, μία διοίκησις ἢ ὁποία, ἀντὶ νὰ ἐλέγχεται, όπως συμβαίνει σήμερον, μόνον ἀπὸ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον, τὸ ἀντιπροσωπεύον τοὺς μεγάλους μετόχους, νὰ ἐλέγχεται ἀπὸ Ἐπιτροπὴν Ἐπιβλέψεως, ἀπαρτιζομένην ἀπὸ ἀντιπροσώπων τοῦ κεφαλαίου, τοῦ προσωπικοῦ καὶ τοῦ Κράτους.

Ταῦτα ὅμως προϋποθέτουν νέον καθεστὼς τοῦ κεφαλαίου τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Bloch - Laine προτείνει μίαν νομικὴν διάκρισιν, ἢ ὁποία θὰ μετέφερον εἰς τὸ δίκαιον ὅτι ὀφίσταται εἰς τὴν πρᾶξιν: Οἱ περισσότεροι μέτοχοι ἀγοράζουν μετοχὰς ὅχι διὰ νὰ διευθύνουν τὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὰς μεταπωλήσουν κερδίζοντες. Ἀποτελεῖ ἐπομένως τοποθέτησιν χρημάτων καὶ ὅχι συμμετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν. Ὁ Bloch - Laine ζητεῖ νὰ καταστῆ τοῦτο δίκαιον, ἐπιβάλλον εἰς τοὺς μετόχους αὐτοὺς μειωμένον καθεστὼς. Νὰ θεωρηθοῦν δηλαδὴ χρηματοδότη καὶ ὅχι μέτοχοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Οἱ πραγματικοί, ἐξ ἄλλου, μέτοχοι δὲν θὰ ἠμποροῦν νὰ πωλοῦν ἐλευθέρως τὰς μετοχὰς των. Τοῦτο θὰ ἀποτελῆ τὸ τίμημα τοῦ δικαίωματος συμμετοχῆς των εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς εὐθύνης των ἔναντι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὰ ὀνόματά των θὰ εἶναι γνωστὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς των περιορισμένος.

Ὡς πρὸς τὸ καθεστὼς τοῦ προσωπικοῦ, προτείνει τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν συνδικάτων. Αἱ εἰσφοραὶ τῶν ἐργαζομένων πρὸς αὐτὰ νὰ καταστοῦν υποχρεωτικαί. Νὰ διευκολυνθοῦν, ἐξ ἄλλου, αἱ διευθετήσεις τῶν συλλογικῶν διαφορῶν τῆς βιομηχανικῆς μας κοινωνίας διὰ τῆς δημιουργίας κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς δικαστικῆς ἐξουσίας μὲ εὐρείας ἀρμοδιότητος ἀπονομῆς δικαιοσύνης εἰς τὰ ἐν διεκτατικῆς ἐξουσίας μὲ δικαίωμα ἐλέγχου τῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ νὰ δύναται νὰ μορφώσῃ γνώμην ἐπὶ τῶν συλλογικῶν διαφορῶν ἐργασίας καὶ ἐπὶ τῆς νομιμότητος τῶν συμφωνιῶν.

Αἱ προτάσεις Bloch - Laine συνεζητήθησαν πολὺ. Ὅλίγα βιβλία ἔδωσαν λαβὴν εἰς τόσας ἀντιδράσεις τόσον ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν ὅσον καὶ ἐκ τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐργατῶν. Ὁ Fr. Dany, ἀσκῶν κριτικὴν ἐπὶ τῶν διαπιστώσεων τοῦ Bloch - Laine, λέγει ὅτι ἐκκινεῖ ἀπὸ ἐσφαλμένην βάσιν διατυπῶνων τὸν ὀρισμὸν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι μία ἰδιοκτησία, ὑποκειμένη, ὡς σύνολον, εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας της. Κανένα κείμενον δὲν λέγει τοιοῦτον τι. Κατ' ἀρχὴν ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις δὲν εἶναι πλέον «ἰδιοκτησία», ἀλλὰ σύνολον δικαιωμάτων καὶ υποχρεώσεων. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἐπιχείρησις περιλαμβάνει καὶ τὸ προσωπικόν της. Οἱ ἰδιοκτῆται τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι ἐπομένως καὶ ἰδιοκτῆται τοῦ προσωπικοῦ; Ἡ ἐπιχείρησις περιλαμβάνει καὶ τὴν πελατεῖάν της. Ὑπόκειται, λοιπόν, καὶ ἡ πελατεία εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῆς ἐπιχειρήσεως; Ἀσφαλῶς ὅχι.

Ἡ ἐπιχείρησις πρέπει κατὰ τὸν Bloch - Laine νὰ ἔχῃ μίαν κυβέρνησιν. Καὶ ὁ Dany ἐρωτᾷ: Διατί; Ποία ἡ ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰς ἐννοίας τοῦ Δημοσίου Δικαίου; Πράγματι, τοποθετούμεθα εἰς ἓνα κόσμον δημοσίου δικαίου, ὅπου τὰ πάντα θὰ ἀποτελοῦν θέμα κυβερνώντων, κυβερνωμένων καὶ ἐλέγχου. Διὰ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Dany φοβερὰν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν περιπέτειαν, δὲν δίδεται καμμία δικαιολογία.

Ο Fr. Dany εύρισκε ἀκόμη ἄστοχον τὴν ἔκφρασιν «κοινωνικὸν σύνολον», ἐνῶ εἰς μίαν κοινωνίαν θασίζομένην ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ὀμιλῶμεν περὶ «καταναλωτοῦ».

Ἡ ἐπιχειρήσις, λέγει ὁ Bloch - Lainé, ἠμπορεῖ νὰ παραμείνη κέντρον αὐτονόμων ἀποφάσεων καὶ ἐντὸς προγραμματισμένης οἰκονομίας. Ὁ ἄλλ' ὑπάρχον, ἀντιτείνει ὁ Dany, πολλῶν εἰδῶν προγραμματισμοί. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀγορὰ καταστρέφει τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ προγράμματος. Καὶ αὐτὴν, κατ' ἀρχήν, πρέπει νὰ ἐξυγιάνωμεν.

Ὁ J. Lhomme, κρίνων ὁμοίως τὰς προτάσεις Bloch - Lainé, γράφει (1) ὅτι ἡ προτεινομένη μεταρρυθμισὶς παραβλέπει τὴν οὐσίαν τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι τὰ κέρδη θὰ συνεχίσουν νὰ παραμένουν τελικῶς εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν, οἱ δὲ μισθωτοὶ θὰ ἐξακολουθεῖν νὰ ἀποτελοῦν τὸ μέσον δι' αὐτὰ. Ἐνῶ, ἀντιθέτως, ὑπερβολικὸς ρόλος ἀποδίδεται εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κεφαλαίου, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς τεχνοκράτας καὶ τοὺς διευθυντάς.

Ὁ Pierre Bleton (2) ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν διαπίστωσιν ὅτι ὅλοι ὀμιλοῦν περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ ἀπὸ διαφορετικὴν ἀποψιν ἕκαστος. Πολλοὶ ἄνθρωποι ζοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιχειρήσιν, ἀναζητοῦν τὴν εὐτυχίαν εἰς αὐτήν, ὑποφέρουν δι' αὐτήν. Μία κόλασις δι' ὠρισμένους, ὑπὸ τὸν σημερινὸν καπιταλιστικὸν τῆς τύπον, θὰ ἦδύνατο ἐν τούτοις νὰ καταστῆ παράδεισος, ἐὰν μετεσχηματίζετο σύμφωνα μὲ τὰς ἀπόψεις των. Οὕτω κατὰ διαφορετικὸν τρόπον τὴν βλέπουν ὁ κεφαλαιοῦχος, ὁ μισθωτός, ὁ διευθυντής, ἀλλὰ καὶ ὁ οἰκονομολόγος, ὁ νομικός, ὁ κοινωνιολόγος.

Ἡ ἐπιχειρήσις δὲν ἀποτελεῖ ὄργανισμὸν ὑποκειμένον εἰς ἀπλοῦς νόμους. Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν μελετήσῃ παρὰ ἀναζητῶν τὴν πηγὴν τῶν δυνάμεων αἱ ὁποῖαι τὴν διοικοῦν καὶ τὴν ἀπαρτίζουν. Εἰς τὴν βιοτεχνικὴν μορφήν π.χ. ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δύναμις συγχέονται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἰδιοκτητοῦ, πέριξ τοῦ οὐοῦ ὀργανοῦται ἡ ἐργασία. Εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἀντιθέτως, ἐμφανίζεται πλήρες χάσμα μεταξὺ ἰδιοκτησίας καὶ ἐξουσίας. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν ἐπιχειρήσιν ἡ ὀργάνωσις κατανέμεται εἰς πλείονα τμήματα παραγωγῆς, τεχνικὰ γραφεῖα, κέντρα ἐρευνῶν ἢ δίκτυα πωλήσεων. Πραγματικὸς πολυκεντρισμός γεννᾶται ἐντὸς αὐτῆς. Καὶ ὅσον περισσότερο ἡ ἐρευνα προχωρεῖ, τόσο ἡ ἐξουσία ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποκεντροῦται.

Μὲ τὴν διασποράν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὸν συνεχῆ διαχωρισμὸν τῆς ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως ἠμπορεῖ νὰ ὀμιλῇ τις περὶ ἐνὸς συμβολαίου μεταξὺ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον οὗτοι τοποθετοῦν εἰς τὴν κορυφήν. Συμβαίνει δὲ πολλάκις οἱ διευθύνοντες καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θητείας των νὰ παραμένουν εἰς τὴν θέσιν των, εἴτε διότι οἱ ἰδιοκτῆται ἔχουν χάσει τὸ θάρρος των, εἴτε διότι ἔχουν μεταβληθῆ καὶ δὲν γνωρίζουν τὰ δικαιώματά των. Εἰς τὸ σᾶδιον τοῦτο ἡ ἐπιχειρήσις εἰς τὰς χεῖρας τοῦ διευθύνοντος, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ πραγματικὸς κύριος αὐτῆς, καθίσταται μία αὐτόνομος δύναμις, ἀνεξάρτητος τῶν

1) J. Lhomme : Pouvoir et société économique, 1966, σελ. 145-146.

2) P. Bleton : Mort de l'entreprise, 1967.

ιδιοκτητών της. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οἱ μέτοχοι δὲν εἶναι παρὰ ἀπλοῖ δα-  
νεισταὶ χρημάτων. Ἡ ἐπιρροή των εἶναι μικροτέρα ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν  
ἀσκει οἰονδήποτε τεχνικὸν ἢ διοικητικὸν στέλεχος τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἰδίως ὁ  
διευθύνων, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ ἐκπρόσωπος τῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἐπι-  
χείρησιν. Συνεπῶς, ἡ δύναμις προέρχεται ἀπὸ τὴν τεχνικὴν ἀρμοδιότητα καὶ τὴν  
οἰκονομικὴν χρησιμότητα. Εἰς τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν, ἰδίως, διὰ τὰ ἀσκηθῆ  
ἢ δύναμις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στρέφεται ἐναντίον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἢ κοινὴ  
γνώμη θεωρεῖ συμφέρον τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐπομένως ἡ ἰδιοκτησία ἄνευ δυνάμεως  
δαίνει ὀλονὲν φθίνουσα, ἐνῶ ἢ δύναμις ἢ ὁποία γεννᾶται ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως  
ἀπὸ τοὺς διευθύνοντας, τείνει νὰ ἀποτελέσῃ ἕν νέον δικαίωμα ἰδιοκτησίας, συνι-  
στέμενον εἰς τὴν χρησιμότητά της.

Οἱ ἰσολογισμοὶ καὶ γενικῶς ἢ διαχειρίσεις τῆς ἐταιρείας, συνεχίζει ὁ Bleton,  
δὲν ἀπευθύνονται μόνον εἰς τὸν ἐν ἐνεργείᾳ μέτοχον αὐτῆς, ἀλλ' ἐπίσης πρὸς τὸν  
μελλοντικὸν τοιοῦτον. Οἱ διευθύνοντες τὴν ἐπιχείρησιν ἔχουν ἀνάγκην περισσότε-  
ρον ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτας αὐτῆς τοῦ χρήματος τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης  
του. Προσπαθοῦν νὰ προσελκύσουν τὴν ἀποταμίευσιν ὀμιλοῦντες διὰ τὰς ἐπιτεύξεις  
τῆς ἐταιρείας καὶ διὰ τὰ μελλοντικὰ σχέδιά των. Ἡ γενικὴ συνέλευσις τῆς ἐται-  
ρείας εἶναι μία εὐκαιρία δημοσιότητος τῶν ἐπιτεύξεων της ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ  
νόμου. Ὁ οἰκονομικὸς διευθυντὴς προετοιμάζει τὴν αὐξησιν τοῦ κεφαλαίου, ὁ  
ἐμπορικὸς διευθυντὴς τὴν διάθεσιν τῶν προϊόντων τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐνῶ ὁ προσω-  
πάρχης προσπαθεῖ νὰ διατηρήσῃ τὸ πνεῦμα συνεργασίας ἐντὸς αὐτῆς. Πάντα τὰ  
ἄνωτέρω τείνουν εἰς ἕνα σκοπὸν: τὴν προώθησιν τῆς εἰκόνας τῆς ἐπιχειρήσεως.  
Οὕτως, ἢ ἐνότης αὕτη καθιστᾷ τὴν ἐπιχείρησιν διάφορον τῶν ὑπολοίπων οἰκονομι-  
κῶν ἀγαθῶν.

Ἐσῶν κριτικὴν ἐπὶ τῶν προτάσεων Bloch - Lainé, ὁ P. Bleton λέγει: ὅτι  
τὰ σχέδια μεταρρυθμίσεως τῆς ἐπιχειρήσεως βραδύονται ἐπὶ μιᾶς ἀφηρημένης  
ἐννοίας αὐτῆς. Ἀναζητοῦν τὴν πηγὴν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ δικαίου;  
δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας ἢ τοῦ δημοκρατικοῦ δικαίου δικαιοσύνης. Παραμελοῦν  
τὴν τρίτην δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦν τὰ στελέχη, μεταξύ διοικούντων καὶ  
ἰδιοκτητῶν. Γενικῶς εἰπεῖν, ἢ σύγχρονος ὀργάνωσις τῆς παραγωγῆς λαμβάνει  
ποικίλας μορφάς, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιλάβωμεν εἰς ἕν ἑνιαῖον  
σύνολον.

\*  
\* \*

Ἐγράφη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παρούσης ὅτι αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀπόψεις ἐπὶ τῆς  
συγχρόνου ἐπιχειρήσεως ἀφοροῦν εἰς τὰ προηγημένα κοινωνικῶς καὶ οἰκονομικῶς  
κράτη. Εἰς τὴν χώραν μας ἢ ἐπιχειρήσεις δὲν ἔλαβεν εἰσέτι τὸν χαρακτήρα τὸν  
ὁποῖον περιέγραψαν αἱ προηγηθεῖσαι σελίδες. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως σημαίνει ὅτι  
δὲν ἐπέρχεται καὶ πρὸς ἡμᾶς ἢ σημειωθεῖσα ἀλλαγὴ. Καὶ πρέπει, νομίζομεν, νὰ  
προετοιμασθῶμεν δι' αὐτήν. Ὁ καθηγητὴς Γρ. Κασσιμάτης διατυπῶνων ὀρισμένους  
σκέψεις ἐπὶ τοῦ προβλήματος γράφει ὅτι δύο εἶναι κυρίως αἱ προϋποθέσεις τῆς  
ἐξελίξεως αὐτῆς: Πρῶτον ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς—ἢ συναγωνιστικότης τῶν



ἐπιχειρήσεων, θὰ ἐλέγομεν—ἐν τῇ πλαίσιῳ μιᾶς κατευθυντηρίου πολιτικῆς προγραμματισμοῦ καὶ δεύτερον ἢ μόρφωσις (1). Θὰ πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρως ἐπιχειρήσεως σημαίνει καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων ἐπιχειρήσεων καὶ ὄχι μόνον τοῦ ἐπικαλουμένου αὐτῆν, ζητοῦντος δὲ προνόμια ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐμπόδια εἰς πάντα ἀνταγωνιστὴν του Ἐξ ἄλλου, ἡ μόρφωσις στελεχῶν τῶν ἐπιχειρήσεων ἀποτελεῖ, ὅπως εἶδομεν εἰς τὰς προηγηθείσας σελίδας, ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν.

Αἱ προαναφερθεῖσαι σκέψεις τὸν ὄθησαν νὰ προτείνῃ τὴν εἰσαγωγὴν νομοθεσίας διευκολυνούσης τὴν συγχώνευσιν τῶν δημοιδῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὴν δημιουργίαν σώματος ἐλεγκτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, τὰ πορίσματα τοῦ ὁποίου νὰ ἀποτελοῦν τὴν δάσιν πρὸς ἐξέτασιν τῆς ἐναντι ἐκάστης ἐπιχειρήσεως ἀκολουθητέας πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος (2).

\*  
\* \*

\* Ἀς συνοψίσωμεν, ἤδη, τὰ συμπεράσματα τῆς διεξαχθείσης ἐρεύνης :

Ἡ σημερινὴ Οἰκονομία βιάζει πρὸς τὰ μεγάλα μεγέθη. Διὰ τῆς μορφῆς δὲ τῆς ἀνωμόμου ἐταιρείας ἐπῆλθε μία δημοκρατικοποίησις τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ κέρδους, τὰ ὁποῖα οὕτω γίνονται κτήμα τῶν πολλῶν. Ἀντιθέτως, ἡ ἀνάθεσις διοικήσεως εἰς τὸν τεχνικὸν διευθυντὴν ἢ τὸν ὀργανωτὴν συνοδεύεται συνήθως ἀπὸ δικαιώματα ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀνωμόμου ἐταιρείας, σημαντικὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ ρόλος τῶν κρατικῶν ἢ ἐθνικοποιηθεισῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐχρουν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐξετόπισαν τὸ αἰσθημα τῆς πικρίας τῶν ἐργαζομένων κατὰ τοῦ ἐργοδότη ἐκμεταλλεῦ τοῦ. Μένει θεαίως ἡ μάχη διὰ τὴν μείζονα συμμετοχὴν εἰς τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα καὶ τὸ αἶτημα τῆς ἰσότητος εἰς τὴν εὐμάρειαν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν σύγχρονον μορφήν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν τάξεων (3).

Ἀναμφισβήτητον, λοιπόν, εἶναι ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς μας χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις. Βεβαίως ὑφίσταται ἡ μορφή τοῦ ἀτομικοῦ ἐπιχειρηματίου, ἀλλ' αὕτη δλονὲν καὶ παρῆχρωεῖ τὴν θέσιν τῆς εἰς τὴν ἀπρόσωπον ἐπιχειρήσιν.

Ἀπόρροια τῶν ἀνωτέρω εἶναι ἡ δημιουργία τῶν «στελεχῶν» τῶν συγχρόνων ἐπιχειρήσεων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι μὲν κύριοι τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καθίστανται σὺν τῇ χρόνῳ κυρίαρχοι αὐτῶν. Ἡ ἐποχὴ τῶν τεχνοκρατῶν τῶν ὀργανωτῶν ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Burnham (4) ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Ἀποτελεῖ, πάντως, βαθεῖαν μεταβολήν, δὲν εἶναι δὲ ὑπερβολὴ νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ μέλλον τῆς οἰκονομίας μιᾶς χώρας θὰ κριθῇ κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν μορφωμένων στελεχῶν.

1) Μαθήματα Κοινωνικοῦ Δικαίου καὶ Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, σελ. 258 ἐπ.

2) Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 292 ἐπ.

3) Γρ. Κασσιμάτη, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 254 ἐπ.

4) J. Burnham : L'ère des organisateurs 1947, σελ. 102 ἐπ.

Ἡ οἰκονομικὴ δύναμις ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς γῆς κατὰ τὸ φεουδαρχικὸν καθεστῶς, μετεβιβάσθη εἰς τοὺς κατόχους τοῦ κεφαλαίου. Ἦδη μεταβαίνει εἰς τοὺς διαχειριζομένους τὸ κεφάλαιον. Ἡ σύγχρονος μορφή τῆς ἐπιχειρήσεως δημιουργεῖ μίαν αὐξοῦσαν διάκρισιν μεταξύ ἰδιοκτησίας καὶ διευθύνσεως. Παρὰλλήλως αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων καὶ μειοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν. Αὐξάνουν αἱ ἐργασίαι διευθύνσεως. Ὅσον περισσότερο προχωρεῖ ἡ ἔρευνα ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως, τόσον περισσότερο ἡ ἐξουσία ἀποκεντρώνεται. Ἐξ ἄλλου, ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ δργάνωσις, τόσον περισσότεροι ἄνθρωποι εὐρίσκονται εἰς τὴν κορυφήν (1). Οὕτως ὁ πολυκεντρισμὸς ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποτελεῖ φαινόμενον τῆς συγχρόνου μορφῆς τῆς.

Κατὰ τὸν Α. Gorz (2) οἱ εἰδικευμένοι ἐργάται τῶν βιομηχανιῶν κατέχουν, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κλασσικοὺς προλεταρίους, τὴν δύναμιν τῆς ἐργασίας των, τὴν ὁποίαν δανεῖζουν. Καὶ ὁ P. Belleville γράφει ὅτι τὸ τεχνικὸν ὄργανον εἰς τὸ ὅποτον ἔχει ἐμπιστευθῆ ἢ διεύθυνσις τῆς ἐπιχειρήσεως ἐν ὠρισμένον ἔργον, καθίσταται εἰς αὐτὸ τὸ περιωρισμένον πεδῖον ὁ «ἀρμόδιος ἄνθρωπος» (3). Εἶναι κύριος τῆς ἐργασίας του ἄσκει «λειτουργίαν», εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ὁποίας εἶναι ὁ μόνος κριτῆς τῶν ἀποφάσεών του (4).

Εἰς γενικὴν προοπτικὴν ὁ ἡγέτης τῆς συγχρόνου μεγάλης ἐπιχειρήσεως παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἡ δύναμις τῆς ἐργασίας ἐξαρτᾶται περισσότερο ἐκ τῆς θεωρητικῆς καταρτίσεως καὶ ὀλιγώτερον ἐκ τῆς φυσικῆς ἰκανότητος. Νέαι σχέσεις πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μεταξύ τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν μισθωτῶν. Ἐξ ἄλλου, ἡ γραφειοκρατία εἰς τοὺς κόλπους τῶν συγκεντρωτικῶν τομέων τῆς ἐπιχειρήσεως εὐρίσκει τὴν ἐξήγησίν της εἰς τὴν διασπορὰν τῆς διευθύνσεως καὶ τὴν ἀποδυναμωσιν τῆς ἐξουσίας (5).

Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποτον χαρακτηρίζει τὰ ἀνώτερα στελέχη τῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι ἡ λαϊκὴ των προέλευσις. Ἐνῶ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ πνευματικὴ ἀριστοκρατία προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν—τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὴν χώραν μας, ὅπου ὑφίσταται δημοκρατικὴ ἐπιλογή τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας—ὀλιγώτερον τῶν 27 τοῖς ἑκατὸν τῶν διευθυνόντων τὰς γαλλικὰς βιομηχανίας εἶναι τέκνα βιομηχανῶν ἢ διευθυντῶν βιομηχανίας. Οἱ ὑπόλοιποι ἐδήλωσαν ἐπαγγέλματα γονέων ἄσχετα πρὸς τὰ προαναφερθέντα. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸν κατάλογον τῶν 500 μεγαλυτέρων γαλλικῶν ἐπιχειρήσεων, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι πολὺ ὀλίγοι ἐκ τῶν διευθυνόντων αὐτὰς ἀποτελοῦν μέλη οἰκογενειῶν αἵτινες διαθέτουν περιουσίαν.

1) Πρβλ. L. Sayles : Plaidoyer pour la grande organisation, 1965, σελ. 24.

2) Stratégie ouvrière et néo-capitalisme, 1964, σελ. 105.

3) P. Belleville : Une nouvelle classe ouvrière, 1963, σελ. 169.

4) Πρβλ. S. Mallet : La nouvelle classe ouvrière, 1963, σελ. 160.

5) S. Wickham : Concentration et dimensions, 1965, σελ. 217.

Οἱ διευθύνοντες ἀποτελοῦν σήμερον εἰς τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις μίαν αὐτόνομον δύναμιν, ὅλον ἐν καὶ πλέον ἀνεξάρτητον τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἡ ἐπιρροή τῶν μετόχων μειοῦται. Οἱ διευθύνοντες ἔχουν περισσότερον καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδιοκτητῆς τὴν ἀνάγκη τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τοῦ χρήματος τοῦ κοινοῦ. Κίνητρόν των καὶ σκοπὸς των εἶναι ἡ ταχεῖα ἀνάπτυξις τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς. Ὁ προγραμματισμὸς καὶ ἡ ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐπιχειρήσεως παίζουσι πρωταρχικὸν ρόλον.

Ἡ ἐπιχειρήσις ἀποτελεῖ μὲν ἰδιωτικὸν θεσμὸν ὁ ὅποιος, ὁμοίως, ἐπιτελεῖ κοινωνικὴν λειτουργίαν. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν συλλογικῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων μὲ τὸ προσωπικὸν τῆς, καθὼς καὶ τῶν δημοσίων σχέσεων διὰ τὴν δημιουργίαν φιλικῶν κλίματος, ἀποτελοῦν μορφὰς τῆς κοινωνικῆς τῆς λειτουργίας. Ἐξ ἄλλου, ἡ συμμετοχὴ τοῦ προσωπικοῦ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων καθὼς καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰ κέρδη, δημιουργοῦσα καθεστῶς λαϊκῆς κεφαλαιοκρατίας, πρωτοῦν εἶτι πλέον τὴν λειτουργίαν ταύτην. Ἡ οὕτω δημιουργουμένη ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως κοινότης ἐργασίας ἢ συμφερόντων ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην τριπλοῦ ἔναντι αὐτῆς ἐλέγχου, τόσο ἐκ μέρους τοῦ κεφαλαίου, ὅσον καὶ ἐκ μέρους τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Κράτους.

Ἡ ἐπιχειρήσις παραμένει, ἐν τούτοις, κέντρον αὐτονόμων ἀποφάσεων. Δὲν εἶναι ἐνιαία, ὅπως λέει ὁ P. Bleton (1) οὔτε εἰς τὸ ἀντικείμενόν τῆς, οὔτε εἰς τὰ παραγωγικὰ καὶ ἐμπορικὰ τῆς μέσα, οὔτε εἰς τὰς οἰκονομικὰς τῆς κατασκευὰς. Ἄλλ' ἔχει ἐνότητα. Καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ μελετητῆς. Ἡ ἐκφρασις «ἐπιχειρήσις», ὑπὸ τὴν παραδεδομένην τῆς ἔννοϊαν, τείνει νὰ καταστή ἑκφρασις οἰκονομολόγου ὁ ὅποιος εἶναι καθυστερημένος ἔναντι τῆς ἐξελίξεως καὶ τῶν μεταβολῶν.

\* \*

Ἐξεθέσαμεν εἰς τὰς προηγηθείσας σελίδας ὠρισμένας σκέψεις ἐπὶ τῆς μορφῆς τὴν ὅποιαν λαμβάνει ἡ ἐπιχειρήσις εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν. Ἐλέχθη δὲ ὅτι τὸ γεννώμενον δίκαιον τῆς ἐπιχειρήσεως ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἐξισορροπήσῃ τὸ ὀλικὸν καὶ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον ἐντὸς αὐτῆς. Εἰδικώτερον ἡ ἐπιστήμη τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, τῆς ὁποίας θεμέλιον ἀποτελεῖ ἡ ἐπιχειρήσις καὶ ἡ ὅποια ἔχει ὡς κατευθυντήριον γραμμὴν τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν ἄριστον τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων, ἀποκτεῖ πολλὰ κατῆκοντα. Παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπὸ ἐτέρων κλάδων ρύθμισιν τῆς αὐτονομίας τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἐπιστήμη τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου πρέπει νὰ τὴν ὀργανώσῃ ὡς πραγματικὴν κοινότητα συμφερόντων. Νὰ διευκολυνθῇ νομοθετικῶς ἡ ἔνωσις πλειόνων δημοσίων ἐπιχειρήσεων εἰς μεγάλας ἐνότητας, ἀλλὰ καὶ νὰ τεθοῦν αἱ βάσεις ἐλέγχου ἐπὶ τῶν ἐπιχειρήσεων. Νὰ ἐφαρμοσθοῦν μὲ περισκεψίαν δεδοκίμασμένα συστήματα συμμετοχῆς εἰς τὴν διοίκη-

1) "Ἐνθ' ἄνωτ., Conclusion.

σιν καὶ τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρήσεων, δάσει τῆς εἰς ἄλλας χώρας κτηθείσης πείρας. Τέλος — last but not least — γὰ προωθηθῆ ἡ μόρφωσις στελεχῶν διὰ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων, περὶ τῶν ὁποίων ἐλέχθησιν ἄρκετά. Διὰ τὴν δημιουργίαν μορφωμένων στελεχῶν σημαντικὸς εἶναι ὁ ρόλος τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς.

## B I B Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

- Adelman* : La firme et son environnement, εἰς *L'Entreprise et son environnement* τῆς *Économie appliquée*, 1964, σελ. 191.
- Bloch - Lainé* : Pour une réforme de l'entreprise, 1963.
- Berle - Means* : The modern corporation and private property.
- Belleville* : Une nouvelle classe ouvrière, 1963.
- Bleton* : Mort de l'entreprise, 1967.
- Burnham* : L'ère des organisateurs 1947.
- Brun* : Le lien de l'entreprise, εἰς *J. C.P.* 1962, 1, 1719.
- Brun - Galland* : Droit du travail, 1962 (*L'entreprise*).
- Barassi* : Diritto del lavoro, 1957.
- Bobrowski - Gaul* : Das Arbeitsrecht im Betrieb, 1965.
- Bloch - Lainé* : Une économie de l'inquiétude : L'entreprise toujours en question, εἰς *Économie appliquée*, 1964, σελ. 177.
- Baumol* : Entreprise et société, αὐτόθι, σελ. 211.
- Berle* : Propriété, production et révolution, εἰς *L'entreprise et l'économie du XX siècle*, 1966, σελ. 703.
- Βλαχοπούλου* : Τὰ ἐργατικὰ συμβούλια τῶν ἐπιχειρήσεων, 1951.
- Γεωργιάδου* : Οικονομικὴ τῶν ἐπιχειρήσεων, 1967.
- Corrado* : Contratto di lavoro ed impresa, εἰς *Riv. dir. di lav.*, 1956, σελ. 189.
- Camerlynck et Lyon - Caen* : Droit du travail, 1965 (*L'entreprise*).
- Dubreuil* : Le véritable «intéressement» des travailleurs à la vie de l'entreprise, 1959.
- Despax* : L'entreprise et le droit, 1957.
- Durand* : La notion juridique de l'entreprise (*Travaux de l'Association H. Capitant*) 1947.
- Durand - Jaussaud* : Traité de droit du travail, 1.
- Δαμασκηίδου* : Οικονομικὴ τῶν ἐπιχειρήσεων, 1963.
- Δελούκα* : Ἡ ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις καὶ ἡ προστασία αὐτῆς, 1969.
- Galbraith* : Τὸ νέον βιομηχανικὸν κράτος, 1967.
- Gorz* : Stratégie ouvrière et néo-capitalisme, 1964.
- Goetz - Girey* : Cours de relations industrielles, 1956.
- Le Gall* : Psycho-sociologie des entreprises, 1956.
- Geek* : La gestion sociale de l'entreprise, 1955.
- Garand* : Réforme de l'entreprise et progrès économique.



*Jay* : Machiavel et les princes de l'entreprise, 1968.

*Koehlin* : Droit de l'entreprise, 1964.

*Κασιμάτη* : Μαθήματα κοινωνικού δικαίου και κοινωνικής πολιτικής, 1967, ('Η επιχείρηση).

*Καρακατσάνη* : 'Η έννομος τάξις τῆς ἐκμεταλλεύσεως, 1969.

*Κατσιούλα* : Εἰς ΕΛ.ΚΕ. ΠΑ. : Αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις εἰς τὰς συγχρόνους ἐπιχειρήσεις, 1966.

*Κασίμου* : Οἱ κανονισμοὶ ἐργασίας, 1959.

*Λουκοπούλου* : Στοιχεῖα Ἐμπορικοῦ δικαίου, Α', 1967. ('Η ἐμπορικὴ ἐπιχείρηση).

*Μπανταλούκα* : Ἡ ὀργανωτικὴ τῆς οἰκονομίας, 1967.

*Meignez* : Pathologie sociale de l'entreprise, 1965.

*Philip* : La démocratie industrielle, 1955.

*Rivero - Savatier* : Droit du travail, 1966, (L'entreprise).

*Rouast - Durand* : Droit du travail, 1963, (L'entreprise).

*Roche* : L'ère des métamorphoses, 1959.

*Ripert* : Aspects juridiques du capitalisme moderne, 1946.

*Savatier* : Les métamorphoses économiques et sociales du droit privé d'aujourd'hui

*Savatier* : Vision de la mutation à travers les institutions juridiques, εἰς L'homme dans la société en mutation, 1969.

*Sayles* : Plaidoyer pour la grande organisation, 1965.

*Spyropoulos* : L'administration des oeuvres sociales par les comités d'entreprise, 1964.

*Touraine* : La société post - industrielle, 1969.

*Wickham* : Concentration et dimensions, 1965.

*De Woot* : La croissance de l'entreprise, εἰς L'entreprise et l'économie du XX siècle, 1966, σελ. 799.